

Стаття 197. Надання молоді першого робочого місця

Працездатній молоді - громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Молодим спеціалістам - випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Коментар:

1. Визначення першого робочого місця дається в ст. 1 Закону "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні": "Перше робоче місце - місце роботи молодих громадян після закінчення або припинення навчання в будь-якому навчальному закладі, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення з дійсної строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби". Воно надається не менше ніж на два роки. Однак дворічний строк першого робочого місця обчислюється з урахуванням часу роботи молодого громадянина до призову на дійсну строкову військову (альтернативну) службу на тому ж підприємстві. Докладніше статус першого робочого місця в законодавстві не описаний.

2. Очевидно, обов'язок надання першого робочого місця на зазначений строк покладається на підприємства і в тих випадках, коли молодий громадянин приймається на роботу з направленням в рахунок встановленої для підприємства квоти, і тоді, коли з працівником укладається трудовий договір на невизначений строк без направлення в рахунок квоти. Однак обов'язок надання першого робочого місця на дворічний строк не виникає, коли відповідно до законодавства молодий громадянин, не будучи направленим на роботу в рахунок квоти, уклав строковий трудовий договір на строк менше двох років.

3. Обов'язок надання першого робочого місця на строк не менш двох років, на нашу думку, не позбавляє власника права звільнити працівника протягом зазначеного строку з установлених законодавством підстав. Однак звільнення молодого громадянина до закінчення зазначеного дворічного строку за п. 1 ст. 40 КЗпП можна визнати обґрунтованим лише в разі повної ліквідації підприємства. В інших випадках звільнення працівника, якому надане перше робоче місце на мінімальний строк два роки, за п. 1 ст. 40 КЗпП допускається лише за умови, що відповідний орган державної служби зайнятості дав згоду на ліквідацію робочого місця, яке підлягає заміщенню в рахунок встановленої квоти (якщо працівник прийнятий на роботу в рахунок квоти).

З метою забезпечення права на працю молоді, що отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем передбачено надання дотації роботодавцю за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (Закон "Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю". Передбачалось набуття цим Законом чинності з 1 січня 2006 р., але Законом "Про Державний бюджет України на 2006 рік" його дію було зупинено на 2006 р.). Надання дотації не є обов'язковим. Питання про надання дотації вирішує державна служба зайнятості. Перелік професій і спеціальностей, за якими може надаватись дотація, визначається Кабінетом Міністрів. Але навіть і надання дотації роботодавцю не виключає розірвання трудового договору з відповідним працівником за ініціативою роботодавця. Встановлено тільки, що у такому

разі на роботодавця покладається обов'язок повернути отримані суми дотації "з урахуванням індексації на рівень інфляції" (ст. 4 названого Закону).

4. Чинна редакція частини другої ст. 197 КЗпП дуже ліберальна щодо молодих спеціалістів. Вона гарантує надання їм роботи не менше ніж на три роки за умови, що потреба у спеціалісті була раніше заявлена підприємством, а згодом заявка підприємства врахована в державному замовленні на підготовку спеціалістів з вищою освітою відповідно до постанови Кабінету Міністрів України "Про Порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням". Разом з тим у молодих спеціалістів є не тільки право (за зазначених умов) на одержання гарантованої роботи, але й обов'язки. Ст. 56 Закону "Про вищу освіту" встановлює, що випускники вищих навчальних закладів, які навчалися за державним замовленням і яким присвоєно кваліфікацію фахівця певного освітньо-кваліфікаційного рівня, працевлаштовується на підставі направлення на роботу відповідно до угоди, укладеної між замовником, керівникам вищого навчального закладу та випускникам. Якщо випускник вищого навчального закладу навчався за кошти третьої особи, його працевлаштування здійснюється відповідно до укладеної між ними угоди. Наведені положення шляхом посилання на відповідні угоди усувають протиріччя між ст. 197 КЗпП та підзаконними актами, що встановлюють обов'язок випускників відпрацювати певний час відповідно до укладених угод, побічно визнають такий обов'язок випускників. Зазначення в ст. 56 Закону "Про вищу освіту" на три сторони згаданих угод не може ставити під сумнів чинність раніше укладених відповідно до підзаконних актів двосторонніх угод.

5. Межі дії частини другої статті, що коментується, залежать від визначення поняття молодих спеціалістів. Пункт 4 ст. 7 Закону "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" формулює таке ж визначення поняття молодих спеціалістів, як і частина друга ст. 197 КЗпП. До молодих спеціалістів належать випускники державних вищих навчальних закладів і професійно-технічних училищ, потреба в яких визначена державним замовленням. Аналогічним чином визначається поняття молодих спеціалістів і в п. 4 Положення про сприяння в працевлаштуванні випускників державних вищих навчальних і професійних навчально-виховних закладів України. У п. 6 цього Положення уточнюється, що випускник вищого навчального закладу, працевлаштований на підставі посвідчення про направлення на роботу, вважається молодим спеціалістом протягом трьох років з моменту укладання ним трудового договору з замовником (час навчання в інтернатурі в цей строк не входить). Випускник професійного навчально-виховного закладу, працевлаштований на підставі посвідчення про направлення на роботу, вважається молодим спеціалістом протягом двох років з дня укладення ним трудового договору з замовником.

Зазначення на строк два роки не вповні узгоджується з правилами частини другої ст. 197 КЗпП і п. 4 ст. 7 Закону "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", але дозволяє зробити висновок про те, що випускники професійних навчально-виховних закладів права як молоді спеціалісти мають протягом трьох років, а обов'язки, передбачені законодавством для молодих спеціалістів, несуть протягом двох років.

6. У п. 2 Порядку працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням, дається значно вужче визначення молодих спеціалістів: "Випускники вищих навчальних закладів, яким присвоєно кваліфікація фахівця з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і які працевлаштовані на підставі направлення на роботу, вважаються молодими спеціалістами протягом трьох років з моменту укладення ними трудового договору із замовником". Не можна вважати, що це визначення суперечить визначенню молодих спеціалістів, що дається в Законі "Про сприяння становленню та соціальному розвитку молоді". Це визначення має лише вужчу сферу дії, застосовується там же, де діє названий Порядок.

7. Таким чином, частина друга ст. 197 КЗпП поширюється на випускників державних вищих навчальних і професійних навчально-виховних закладів, однак не на всіх, а лише на тих, які були

замовлені підприємствами, установами, організаціями, і які направлені на роботу відповідно до встановленого порядку.

8. Названим молодим спеціалістам робота за фахом надається не менше ніж на три роки в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів. Посилання на цей порядок у ст. 197 КЗпП є підставою для визнання чинності нормативних актів, затверджених Кабінетом Міністрів України і присвячених питанням, що розглядаються. Таких нормативних актів три: Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням; Положення про порядок прийому осіб на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів за спеціальністю "Державна служба" в освітній галузі "Державне управління" та працевлаштування випускників; Положення про працевлаштування випускників Української Академії державного управління при Президентові України.

9. Порядок надання молодим спеціалістам-випускникам професійних навчально-виховних закладів роботи за спеціальністю на період не менше трьох років Кабінетом Міністрів не визначався. Закон "Про професійно-технічну освіту" (ст. 38) передбачає, що випускникам професійно-технічного навчального закладу, які навчалися за державним замовленням, держава гарантує надання першого робочого місця відповідно до законодавства. З урахуванням цього слід визнати чинність за нормами, встановленими щодо цього Положенням про сприяння в працевлаштуванні випускників вищих навчальних і професійних навчально-виховних закладів України.

10. Нижче викладаються питання працевлаштування молодих спеціалістів відповідно до Порядку працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням (далі - Порядок).

10.1. Порядок затверджений і введений в дію постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 р. Він поширюється на осіб, які вступили до вищих навчальних закладів у 1996/97 навчальному році і пізніше (п. 3 названої постанови). Порядок передбачає укладення угоди між керівником навчального закладу та особою, прийнятою на навчання в рахунок державного замовлення. Якщо студент відмовиться укласти таку угоду, механізм його спонукання до цього відсутній, а без угоди права та обов'язки у студента (випускника) з приводу майбутньої роботи виникнути не можуть. Але відмова від укладення угоди особи, яку зараховано на навчання за змістом правил Порядку, може тягти скасування наказу про зарахування на навчання.

10.2. Особи, зараховані на навчання за державним замовленням, укладають угоди з вищими навчальними закладами. Правовий режим угод між особами, зарахованими на навчання за державним замовленням і вищими навчальними закладами, визначається спеціальними нормами Порядку. Випускники вищих навчальних закладів несуть обов'язки за зазначеною угодою не лише перед навчальним закладом, але й перед підприємством, куди вони будуть направлені на роботу, тому в ст. 56 Закону "Про вищу освіту" йдеться уже про угоди між замовником, керівником навчального закладу та випускником. Такий склад сторін угод (зокрема, викликає інтерес керівник як сторона договору) свідчить про особливий характер такої угоди як правового явища.

10.3. Неприбуття молодого спеціаліста на роботу за призначенням, відмова без поважної причини приступити до роботи за призначенням, звільнення за власним бажанням або за порушення трудової дисципліни протягом зазначеного трирічного строку тягне обов'язок випускника відшкодувати у встановленому порядку до державного бюджету вартість навчання та компенсувати замовникові (підприємству, в якому він зобов'язаний відпрацювати не менше трьох років) усі витрати (п. 14 Порядку). Слід звернути увагу на ту обставину, що молодий спеціаліст в обґрунтування відмови відшкодувати вартість навчання або компенсувати замовникові його витрати вправі посилатися на будь-які причини відмови приступити до роботи за призначенням, які можна оцінити як поважні, а не тільки на ті, що надають йому право розірвати угоду, що

зобов'язує його відпрацювати три роки відповідно до направлення (п. 9 Порядку).

Кабінет Міністрів (п. 4 постанови від 22 серпня 1996 р.) зобов'язав Міністерство фінансів разом з Міністерством освіти, Міністерством економіки, Міністерством юстиції та Національним банком розробити і затвердити до 1 січня 1997 р. порядок визначення і відшкодування випускниками вартості навчання у разі порушення ними умов договору про працевлаштування. Однак такий порядок до цього часу не затверджений.

Встановлення обов'язку випускників вищих навчальних закладів (молодих спеціалістів) відшкодувати вартість навчання в принципі може розглядатися як таке, що не вповні відповідає ст. 53 Конституції України, яка визнає за громадянами право на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Проте Верховний Суд вважає за можливе стягувати при наявності зазначених умов з молодих спеціалістів вартість навчання навіть в умовах, коли порядок відшкодування власником випускниками вартості навчання не визначений (Застосування судами цивільного і цивільно-процесуального законодавства. - К.: Ін Юре, 2002. - С. 159).

10.4. Пункт 9 Порядку визначає перелік поважних причин, які дають молодому спеціалістові право розірвати укладену з вищим навчальним закладом угоду, що передбачає обов'язок відпрацювати не менше трьох років за призначенням:

а) встановлення інвалідності I і 2 групи, внаслідок чого випускник не може виїхати на роботу за призначенням. У п. 9 Порядку дається саме таке формулювання. Автори дійшли висновку про те, що поширювальне тлумачення правових норм було б протизаконним. Тому інвалідність, що встановлена після виїзду за призначенням, не дає молодому спеціалістові права на звільнення на підставі підпункту 1 п. 9 Порядку. Підставою для звільнення в цьому разі буде лише частина перша ст. 39 КЗпП та відповідні положення частини першої ст. 38 КЗпП;

б) встановлення інвалідності I чи 2 групи у дружини (чоловіка) випускника, одного з батьків випускника;

в) якщо випускник - вагітна жінка, мати або батько, які мають дитину віком до трьох років, або дитину, яка згідно з медичним висновком потребує домашнього догляду (до досягнення шестирічного віку); якщо випускник - одинока мати або батько, які мають дитину віком до 14 років (дитину-інваліда);

г) проходження чоловіком (дружиною) військової служби (крім строкової), в тому числі за контрактом, на посадах рядового, сержантського та старшинського складу, прапорщиків, мічманів та офіцерів у Збройних Силах України, Прикордонних військах, Служби безпеки, а також в інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, або служба в органах внутрішніх справ поза місцем розташування замовника;

д) вступ до вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації (для випускників вузів I і II рівнів акредитації).

10.5. Підстави для розірвання замовником угоди між особою, яка вступила на навчання, та вищим навчальним закладом є такими:

а) неможливість надання випускнику роботи за спеціальністю згідно з медичним висновком (якщо медичний огляд для прийняття на роботу відповідно до законодавства є обов'язковим), або висновком МСЕК;

б) банкрутство замовника.

Крім того, побічно визнається право замовника відмови випускникові в укладенні трудового договору, якщо випускник без поважних причин не захистив дипломний проект.

10.6. *Порушення замовником обов'язку прийняти на роботу випускника вузу відповідно до направлення тягне обов'язок замовника компенсувати випускникові витрати, пов'язані з переїздом його самого та членів його сім'ї до місця роботи за призначенням і поверненням до місця постійного проживання. При цьому повинні бути компенсовані витрати (п. 15 Порядку), а не виплачені всі суми, передбачені постановою Кабінету Міністрів "Про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість". Крім того, у разі звернення випускника до служби зайнятості для працевлаштування, замовник зобов'язаний відшкодувати державній службі зайнятості всі її витрати, пов'язані з працевлаштуванням даного випускника, перепідготовкою, виплатою допомоги по безробіттю та матеріальної допомоги під час проходження професійної підготовки і перепідготовки.*

10.7. *Відсутність (крім випадків, зазначених у п. 10.6 коментаря до ст. 197 КЗпП) у замовника права на розірвання угоди між студентом і вищим навчальним закладом, яка поширюється і на замовника, аж ніяк не позбавляє права замовника розірвати за своєю ініціативою трудовий договір, укладений ним з молодим спеціалістом відповідно до норм Порядку. П. 26 Порядку допускає можливість звільнення молодого спеціаліста до закінчення встановленого терміну роботи за направленням з підстав, передбачених ст. 40 КЗпП. Це правило не цілком відповідає частині другій ст. 197 КЗпП і п. 4 ст. 7 Закону "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді", відповідно до яких держава гарантує надання категорії громадян, яка розглядається, роботи за спеціальністю не менше ніж на три роки. Тому звільнення молодих спеціалістів за п. 1, 2, 5 ст. 40 КЗпП (крім випадків повної ліквідації підприємства) може бути визнане судом незаконним, а працівник у такому випадку може бути поновлений на роботі.*

11. *Основні положення Порядку поширюються і на випускників вищих навчальних закладів, які навчалися за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів за спеціальністю "Державна служба" в освітній галузі "Державне управління" на умовах контракту. Навчання за освітньо-професійними програмами магістрів державного управління провадиться на базі вищої освіти (не нижче кваліфікації спеціаліста) і здійснюється протягом 12 місяців за денною формою і 22 місяців - за заочною формою навчання (п. 2 Положення про порядок прийому осіб на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів за спеціальністю "Державна служба" в освітній галузі "Державне управління" та працевлаштування випускників). На випускників вищих навчальних закладів, які навчалися на умовах державного контракту за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів державного управління, покладається обов'язок відпрацювати в державному органі, який направив на навчання, а за його згодою та за погодженням з Головдержслужбою - в іншому органі виконавчої влади або місцевого самоврядування, не менше трьох років (п. 25 Положення про порядок прийому осіб на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів за спеціальністю "Державна служба" в освітній галузі "Державне управління" та працевлаштування випускників). Встановлення угодою-направленням, яка укладається між державним органом, що направляє на навчання до відповідного навчального закладу, і працівником, якого зараховано до кадрового резерву цього органу, більш тривалого строку роботи не відповідає б законодавству.*

12. *Термін навчання в Українській Академії державного управління при Президентові України встановлений тривалістю - 18 місяців при навчанні за денною і 30 місяців - при навчанні за вечірньою, заочною, та заочно-дистанційною формою (п. 1 Положення про прийом слухачів до Української Академії державного управління при Президенті України). Проте випускники цієї Академії зобов'язані після закінчення навчання відпрацювати на державній службі відповідно до направлення не менше 5 років (п. 6 Положення про працевлаштування випускників Української Академії державного управління при Президентові України). Порушення цього обов'язку тягне відшкодування випускником вартості навчання. При цьому підстави виникнення такого обов'язку формулюються в п. 11 названого Положення. Ними є: 1) неприбуття випускника Академії до місця роботи без поважної причини; 2) відмова від перебування на державній службі чи службі в органах місцевого*

самоврядування протягом п'яти років після закінчення Академії. В цьому випадку не зазначається на поважні причини. Але за їх наявності працівник вправі звільнитись з роботи за власним бажанням на підставі ст. 38 КЗпП. Правило про відшкодування вартості навчання "в установленому порядку" (п. 11 Положення про працевлаштування випускників Української Академії державного управління при Президентові України) мало б застосовуватись, якби воно не суперечило ст. 53 Конституції. Але така суперечність є. Навчання в зазначеній академії - це здобуття вищої освіти, право на яке на безоплатній основі ст. 53 Конституції визнає за громадянами.

13. Положення про сприяння в працевлаштуванні випускників державних вищих навчальних і професійних навчально-виховних закладів України (далі - Положення) прийняте до затвердження Кабінетом Міністрів нормативних актів про працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, які навчалися відповідно до державного замовлення, осіб, які навчалися на умовах контракту за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів в освітній галузі "Державне управління", і випускників Української академії державного управління при Президентові України. Тому щодо спеціалістів, підготовлених відповідно до державного замовлення, осіб, які навчалися в порядку підготовки магістрів в освітній галузі "Державне управління" і випускників зазначеної Академії Положення діє лише в частині, яка не суперечить названим актам, які прийняті пізніше і мають вищу юридичну силу. Положення поширюється також на випускників державних вищих навчальних закладів, які навчалися не відповідно до державного замовлення, і випускників професійних навчально-виховних закладів.

14. Цільовий договір Положення приписує укладати між студентом і підприємством, яке направляє на навчання, незалежно від форми власності. Підприємство відповідно до такого договору зобов'язується виплачувати студентам стипендію, надавати матеріальну допомогу, послуги, надати позику тощо.

15. Студент (учень, випускник) має право розірвати цільовий договір крім підстав, зазначених у підпунктах "а" - "г" п. 10.4 коментаря до цієї статті, також у разі невиконання замовником умов цільового договору. Оскільки цільовий договір не є цивільно-правовим, а підлягає нормам трудового права, його розірвання провадиться не в судовому порядку, а шляхом направлення (передачі) студентом (учнем, випускником) відповідної заяви замовникові.

16. Замовник має право розірвати цільовий договір у таких випадках:

- а) низька успішність студента (учня). Критерій успішності визначається в цільовому договорі;
- б) відрахування студента, учня з навчального закладу;
- в) неможливість надання випускникові роботи за спеціальністю з урахуванням стану здоров'я, підтвердженого медичним висновком;
- г) банкрутства замовника.

17. У випадках неприбуття випускника за призначенням, відмови без поважної причини приступити до роботи відповідно до цільового договору, звільнення протягом встановленого трьох(двох)річного строку з ініціативи адміністрації за порушення трудової дисципліни, звільнення за власним бажанням без поважних причин до закінчення того ж строку випускник зобов'язаний компенсувати усі витрати замовника з виплати стипендії і повернути кошти, видані йому у зв'язку з переїздом на роботу в іншу місцевість, як це передбачено цільовим договором.